

Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

**SYMPOSIUM
HISTORIOGRAPHICUM
CZERCASIENSIMUM**

— ❧ Том I ❧ —

присвячений 150-річчю від дня народження
Михайла Грушевського

Черкаси
2016

УДК 930 (477)
ББК 63.3 (4Укр)

Symposium historiographicum Czercasiensium = Черкаський історіографічний симпозиум /
За ред. В.Масненка. – Т. 1 (Присвячений 150-річчю від дня народження Михайла Грушевського).
– Черкаси, 2016. – 312+VI с., іл.

ISBN 978-966-353-435-0

Редакційна колегія:

Гоцуляк В. В., д-р. іст. н., проф. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Добржанський О.В., д-р. іст. н., проф. (ЧНУ ім. Ю.Федьковича)
Зашкільняк Л.О., д-р. іст. н., проф. (ЛНУ ім. І.Франка)
Земзюліна Н. І., д-р. іст. н., проф. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Івангородський К. В., канд. іст. н., доц. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Карев Д. В., д-р. іст. н., проф. (ГДУ ім. Янки Купали, м. Гродно, Білорусь)
Колесник І.І., д-р. іст. н., проф. (Інститут історії України НАН України)
Корновенко С. В., д-р. іст. н., проф. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Масненко В. В., д-р. іст. н. проф., відповідальний редактор (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Михайлюк Ю. М., канд. іст. н., доц. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Морозов А. Г., д-р. іст. н., проф. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Присяжнюк Ю.П., д-р. іст. н., проф., відповідальний секретар (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Сердженга Павел, д-р. габіліт., проф. (Жешувський університет, м. Жешув, Польща)
Синявська Л. І., д-р. іст. н., доц. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Стемпнік Анджей, д-р. габіліт., проф. (УМКС, м. Люблін, Польща)
Тельвак В. В., д-р. іст. н., проф. (Дрогобицький ДПУ ім. І.Франка)
Удод О. А., д-р. іст. н., проф. (Інститут історії України НАН України)
Шамара С. О., канд. іст. н., доц. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)

Рецензенти:

Боечко В.Ф., д-р. іст. н., доц. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Піскун В.М., д-р. іст. н., проф. (Інститут української археографії та джерелознавства
ім. М.С. Грушевського НАН України)

*Рекомендовано до друку Вченої радою Черкаського національного університету
ім. Богдана Хмельницького, протокол № 4, від 23 грудня 2016 р.*

*Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці
Державного фонду фундаментальних досліджень за конкурсним проектом №Ф67/27-2016
Спільна історія України та Білорусі в сучасній колективній пам'яті обох народів:
компаративний аналіз*

ISBN 978-966-353-435-0

© Автори, 2016
© ЧНУ ім. Б.Хмельницького, 2016

Зміст

Вступне слово.....	5
Михайло Грушевський: постать і образ	
Пиріг Р.Я. МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ: ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬНОГО СПРИЙНЯТТЯ ІСТОРИЧНОЇ ПОСТАТІ.....	8
Удод О.А. ОБРАЗ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ.....	17
Тельбак В.В. ПОСТАТЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО В ГУМОРИСТИЧНІЙ КУЛЬТУРІ ЙОГО ЧАСУ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ТА ІСТОРИОГРАФІЧНА ПРАКТИКА.....	27
Вашенко В.В. ІСТОРИК У БОРОТБІ ЗА СИМВОЛІЧНУ ВЛАДУ В СОЦІОЛОГІЇ: М. ГРУШЕВСЬКИЙ ЯК ТВОРЕЦЬ НАУКОВИХ ТРАДИЦІЙ.....	37
Масненко В.В. «ІСТОРИК – СЛУГА НАРОДУ»: САМОРЕФЛЕКСІЯ ТА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.....	56
Stępnik A. MYCHAŁO HRUSZEWSKI – POLSKA RESEPCJA DORÓWKU HISTORIOGRAFICZNEGO.....	72
Михайло Грушевський як археограф, редактор і видавець	
Корновенко С.В., Владига О.М. АРХЕОГРАФІЧНА СПАДЩИНА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ДОРЕВОЛЮЦІЙНОЇ ДОБИ: ПРОЕКТИ, ІНСТИТУЦІЇ, ВИДАННЯ.....	120
Ковалевська О.О. НАУКОВА СПІВПРАЦЯ М. ГРУШЕВСЬКОГО ТА М.БІЛЯШІВСЬКОГО ЩОДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛЬСЬКИХ АРХІВІВ.....	138
Савчук І.І. ОСОБЛИВОСТІ РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧОЇ ПРАЦІ М. ГРУШЕВСЬКОГО В ЧАСОПИСІ «УКРАЇНА».....	147
Проблемне поле наукових студій Михайла Грушевського	
Куций І.П. ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ОБРАЗИ В НАУКОВО-ІСТОРИЧНІЙ СПАДЩИНІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.....	156
Чабан А.Ю. ВІЗІЯ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО ІСТОРІЇ СЕРЕДНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ.....	168

Великий історик як політичний і громадський діяч

Яковлев Ю.О. МІЖ НАУКОЮ ТА ПОЛІТИКОЮ: МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ І РУСЬКО-УКРАЇНСЬКА РАДИКАЛЬНА ПАРТІЯ (1894–1899)..... 186

Крот В.О. ПРОБЛЕМИ СПІВПРАЦІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО З ДЕПУТАТАМИ ПЕРШОЇ ДУМИ 211

Гирич І.Б. УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ: ІНТЕРПРЕТАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ (М. ГРУШЕВСЬКИЙ ТА ІНШІ ДЕРЖАВНИКИ) 222

Родинне та схоларне коло М. Грушевського

Журавльов С.А. ПЕДАГОГІЧНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СЕРГІЯ ФЕДОРОВИЧА ГРУШЕВСЬКОГО..... 240

Педич В.П. ЛЬВІВСЬКА ІСТОРИЧНА ШКОЛА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО: КОЗАКОЗНАВЧИЙ ДИСКУРС..... 250

Історіографічна рефлексія

Гоцуляк В.В. СУЧАСНА ІСТОРИЧНА ДУМКА ПРО “НАРОДНИЦТВО” І “ДЕРЖАВНИЦТВО” М. ГРУШЕВСЬКОГО 274

Бундак О.А. ПОСТАТЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО НА СТОРІНКАХ «УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНИНА» 291

Рецензії та огляди

Тельвак Віталій, Педич Василь. Львівська історична школа Михайла Грушевського. – Львів: Світ, 2016. – 440 с. (Серія «Грушевськіяна»: Т. 9. (Масненко В.В.)..... 298

У ПРИЗМІ ПОШУКІВ «СВОЄЇ» ЦИВІЛІЗАЦІЇ. Куций Іван. Цивілізаційні ідентичності в українській історіографії кінця XVIII – початку XX ст.: між Слов’янщиною та Європою. — Тернопіль: Підручники і посібники, 2016. – 480 с. (Демуз І.О.) 305

Наші автори 309

Михайло Грушевський:
постать і образ

Руслан ПИРИГ
Інститут історії України
НАН України (Київ)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ: ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬНОГО СПРИЙНЯТТЯ ІСТОРИЧНОЇ ПОСТАТІ

Нинішнє ювілейне 150-тіліття від дня народження Михайла Грушевського дає цілком слушну нагоду порозмірковувати над вже доволі тривалим процесом його повернення в Україну та суспільним усвідомленням цієї видатної історичної постаті.

Доля М. Грушевського склалася так, що він народився і відійшов у вічність за межами Батьківщини. Але повертатися в Україну йому довелося багато разів. У дитячі і юнацькі роки з Кавказу, де мешкала родина, щоб поклонитися дідівським могилам. У 1886 р. після тифліської гімназії він стає студентом Університету св. Володимира. 1914 р. вже поважним професором повертається з Галичини до Києва, де його очікують Лук'янівська в'язниця та заслання. Бурхливого 1917 р. приїздить з Москви, щоб стати на чолі Української Центральної Ради, пізнати насолоду державотворчого триумфу і гіркоту фіаско, які завершилися емігрантським п'ятиріччям. Політичний компроміс з більшовицькою владою приводить його у 1924 р. з Відня до Києва, дає на певний час змогу науковій праці і обертається камерами ОДПУ та новим московським засланням. І нарешті, у 1934 р. померлий Грушевський повертається з Кисловодська, щоб навічно упокоїтися на Байковому цвинтарі у Києві.

Після смерті вченого тривалий час над його іменем тяжіла більшовицька анафема, витворивши образ «контрреволюціонера», «буржуазного націоналіста» і навіть «фашиста». І все ж одна публічна спроба повернути М. Грушевського в Україну, власне УРСР, попри ідеологічні заборони влади, сталася рівно півстоліття тому. Здійснив її світлої пам'яті Федір Павлович Шевченко – тодішній відповідальний редактор «Українського історичного журналу», вмістивши у 1966 р. власну статтю «Чому Михайло Грушевський повернувся в Радянську Україну¹. Це був рік століття вченого і останні часи хрущовської «відлиги».

Сьогодні з особливою рельєфністю постає значення тієї публікації як історіографічного явища і політичної демонстрації. Адже це була відкрита спроба реабілітації М. Грушевського не лише як ученого, але й політичного діяча. Вперше з 1930-х рр. у науковому радянському виданні до нього не була

¹ Шевченко Ф. Чому Михайло Грушевський повернувся на Радянську Україну? // Укр. іст. журнал. – 1966. – № 11. – С. 13–30.

застосована гостра викривальна риторика. Автор обмежився досить ліберальною на той час оцінкою «найвидатніший буржуазний історик України», дослівно взятої з офіційного некролога 1934 р. в газеті «Правда». Безперечно, це був страхувальний маневр, як і низка сентенцій на адресу М. Грушевського – «збивався на манівці», «стояв на позиціях ворожих народним масам». Такі маскувальні оцінки допомогли статті побачити світ, але не вберегли автора від наступних політичних гонінь. Зрозуміло, що цей одинокий виклик системі не міг зробити суттєвого пролому у стіні тривалої табуїзації постаті М. Грушевського і розвіяти густу негачію його образу, міцно увігнану у свідомість кількох поколінь.

Тільки у кінці 1980-х рр., в атмосфері суспільної лібералізації стало можливим прорвати антигрушевські ідеологічні загати. З середини 1988 р. в республіці починають з'являтися статті про вченого². Журнал «Київ» опублікував його спомини³. Відтоді розпочалося стрімке повернення М. Грушевського в Україну.

Цей шлях досить тривалий, має певні стадії і навіть сьогодні не може вважатися завершеним. Надто складними є політичні реалії українського трансформаційного процесу, які й визначають суспільне сприйняття перипетій вітчизняної історії та головних її творців. Уже в останні роки комуністичної влади йшла спонтанна, але наростаюча реабілітація вченого і політика. І формальне припинення у березні 1991 р. КДБ УРСР кримінальної справи шістдесятилітньої давнини «за відсутністю у діях Грушевського складу злочину» стало результатом його активного входження у наелектризоване українське суспільство. Зростав потік публікацій про його життя і діяльність. Почалося перевидання наукової спадщини. Вже у 1990 р. вийшла «Ілюстрована історія України». Масовими накладами друкувалися його публіцистичні праці.

Проголошення незалежності України суттєво каталізувало цей процес. У 1991 р. розпочалося фототипне перевидання фундаментальної праці вченого «Історія України-Руси»⁴. Ім'я Грушевського отримали площі і вулиці, навчальні заклади. Були відкриті музеї, зведені пам'ятники, увічнені місця його перебування в Україні та за її межами. Зображення М. Грушевського з'явилося на грошах, поштовій і навіть рекламній продукції. Встановлені

² Білокінь С. Михайло Грушевський // Літературна Україна. – 1988. – 21 липня.; Боряк Г. Повернути народові наукову спадщину М.С. Грушевського // Літературна Україна. – 1989. – 16 березня; Пиріг Р. Невідомий лист М. Грушевського // Літературна Україна. – 1989. – 28 вересня; Гирич І. Документи академіка М.С. Грушевського у фондї 1235 ЦДА УРСР у Києві // Архіви України. – 1989. – № 4; Дашкевич Я. Хто такий Михайло Грушевський? // Україна. Наука і культура. – К., 1989.

³ Грушевський М.С. Спомини // Київ. – 1988. – №№ 9 – 12; – 1989. – №№ 8 – 11; – 1992. – №№ 2-3.

⁴ Грушевський М.С. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. / Редкол.: П.С.Сохань (голова), В.А.Смолій (заст.), Г.В.Боряк (відп. секр.) та ін. – Т.1. – К.: Наукова думка, 1991.

державні, академічні, громадські стипендії, премії, медалі імені Грушевського.

Жоден з визначних українських діячів, заборонених комуністичним режимом, не міг зрівнятися з ним за темпами і масштабністю інкорпорації у ще напіврадянське суспільне середовище. До того ж когорта українських діячів для поповнення пантеону національних героїв була вже не такою й численною. Особливо з огляду на густину ідеологічного негативізму, яким було покрито імена багатьох із них.

Феномен швидкого повернення М. Грушевського в Україну був детермінований низкою об'єктивних і суб'єктивних причин. По-перше, утвердження незалежності України вимагало обґрунтування ідейно-політичних засад новітнього державо- і націотворення. Наукова спадщина вченого, зокрема схема самостійного розвитку українського історичного процесу, численні праці з питань національно-визвольного руху, заслуги в конструюванні першої у XX ст. незалежної української держави видавалися цілком придатними для формулювання базової української ідеї.

По-друге, постать М. Грушевського імпонувала не тільки національно орієнтованому сегменту українського політикуму. Він влаштував і фактично правлячу посткомуністичну еліту. Свідченням тому стала постанова Президії Верховної Ради України про відзначення восени 1991 р. 125-ліття від дні народження М. Грушевського. Наступні «круглі» дати також визначалися указами Президентів України та урядовими постановами, включаючи й нинішній 150-літній ювілей ученого і державного діяча.

По-третє, становлення в Україні інституту президентства вимагало опори на певну історичну традицію. Адже ні суто парламентська УНР, ні гетьманат П. Скоропадського не вписувалися в схему нової державної конструкції. Тому так легко була реанімована легенда про М. Грушевського – президента України. Вона набула поширення в публіцистичній, науковій літературі, серед політиків і владних структур. Саме такий чинник визначив потужну державну підтримку легітимізації цієї постаті.

По-четверте, процес переосмислення нашого минулого, пошук адекватної потребам трансформації суспільства парадигми української історії відводив М. Грушевському роль головного репрезентанта національної історіографії. Шкільні та вузівські підручники стали важливим інструментом його імплементації у свідомість молодого покоління.

І нарешті, варто вказати на ще один суттєвий фактор. У той час як у СРСР М. Грушевський був «фігурою замовчування», то з середини 1960-х рр. українська діаспорна історіографія розпочала активне дослідження його життя і творчості, виокремивши спеціальну галузь історичних знань – грушевськознавство. Безперечно, у добу «залізної завіси» його здобутки суттєво не впливали на офіційну радянську історіографію та пропаганду.

Однак після проголошення незалежності ці напрацювання зарубіжних учених набули значного поширення в Україні і справили загалом позитивний вплив на розвиток тематичних досліджень. Однак на український науковий ґрунт потрапили й певні вади праць колег із діаспори – вузькість джерельної бази і породжені цим фактологічні помилки, недостатня аргументація, а також певна ідеалізація «свого» героя.

З середини 1990-х рр. у цьому ренесансі М. Грушевського почали діяти дві паралельні тенденції. Одна – дезавуація радянських міфів про «запеклого ворога українського народу», інша – глорифікація М. Грушевського як національного героя. Об'єктивно це була іманентна потреба суспільства, обумовлена тривалою бездержавністю, природна реакція на відторгнення комуністичних ідеологем та ідолів. Їхнє місце мали зайняти власні кумири. І М. Грушевський на зорі української незалежності, національної самоідентифікації, регенерації історичної пам'яті отримав немало дифірамбічних кваліфікацій. Нерідко на кшталт: «став мірою духовного генія, таланту, совісті, честі своєї нації, гарантом усвідомлення та здійснення Україною і українством своєї історичної місії, визначеної Природою й мислимої у вселюдських масштабах»⁵.

Досить повільно з середини 1990-х рр. починають проявлятися ознаки певної стриманості в оцінках М. Грушевського, насамперед з боку науковців. Осмислення його історіографічної та публіцистичної спадщини, політичної діяльності, обіперті на нові, в основному архівно-документні джерела, давали цілком виразне уявлення про гіперболізацію цієї постаті, зокрема як політичного діяча⁶.

Розпочався наступний етап у формуванні сприйняття М. Грушевського, який можна назвати деміфологізацією. Тепер вже доводилося спростовувати старі й нові міфи. Протоколи засідань Центральної Ради, матеріали преси, мемуари сучасників свідчили, що М. Грушевський не був президентом УНР, оскільки ця парламентська республіка не мала такого інституту. До того ж він особисто очолював конституційну комісію.

Подолання кризових явищ в українській історичній науці, потреба у нових методологічних орієнтирах породили у середовищі науковців доволі гостру дискусію щодо теоретико-методологічної значущості творчої спадщини вченого. Ця полеміка загалом мало вплинула на усталену позитивну оцінку патріарха української історіографії. Але дала важливий імпульс подальшому критичному осмисленню його наукового доробку і ролі у вітчизняній історії. Можна цілком погодитися з висновками Я. Грицака: «Не можна не визнати величезних заслуг Грушевського в критичному

⁵ Михайло Грушевський. – К., 1998. – С. 5-6.

⁶ Дашкевич Я. Михайло Грушевський як особа і особистість: Передмова // Листи Михайла Грушевського до Кирила Студинського (1894-1932 рр.). – Львів; Нью-Йорк, 1998.

перегляді старої парадигми в написанні історії Східної Європи. Але, з іншого боку, не можна й не визнати, що парадигма, яку він запропонував, має досить обмежувальну дію: поза нею залишаються процеси й об'єкти, котрі теж заслуговують на увагу»⁷.

Життю і діяльності вченого присвячені десятки наукових конференцій, докторських і кандидатських дисертацій, публікується епістолярна спадщина, видані його основні праці з української історії та літератури. Реалізується державна програма підготовки 50-томного зібрання творів, перший том якого побачив світ у 2002 р.⁸ Нині вже вийшло 28 книг. У середині 2000-х рр. з'явилися перші спроби біографії М.Грушевського та унікальне дослідження його родоводу⁹.

Фахові наукові дискусії щодо оцінки М. Грушевського згодом зосередилися навколо дуалістичної схеми «добрий історик» – «поганий політик»¹⁰. Як відомо, абсолютизація одних якостей на шкоду іншим нерідко приводить до затемнення істини. Сьогодні, очевидно, що подавати М. Грушевського як твердого самостійника було б відступом від історичної правди. Проте не варто й применшувати його заслуги в національному відродженні, відстоюванні соборності України. Нарешті, саме під його проводом постала незалежна УНР. М. Грушевський був вищою посадовою особою нової держави, якщо й не досить харизматичним, то найавторитетнішим тоді лідером українства. За влучним висловом одного з сучасників, він виконував роль «верховного репрезентанта держави».

Адепти оцінки М. Грушевського як поганого політика ставлять йому на карб неспроможність захистити УНР від більшовицької експансії, запрошення німецького війська, непротидію гетьманському квітневому перевороту. Поза сумнівом, глава держави несе за це відповідальність. Проте розглядати її треба у сукупності тогочасних геополітичних чинників, а також у загальному контексті здобутків і втрат української революції. А такий підхід вимагає відповіді на складне запитання: хто з чільних діячів тієї доби був вправним політиком – В. Винниченко, П. Скоропадський, С. Петлюра? Та й чи можуть вважатися вдалими політиками люди, котрі допустили втрату національної державності.

Останнім часом отримали досить об'єктивну оцінку світоглядні позиції, ідейні погляди, політична ідеологія М. Грушевського. Безперечно вони не були константними, змінювалися, особливо під впливом політичної

⁷ Грицак Я. Страсті за націоналізмом. Історичні есеї. – К.: Критика, 2004. – С.196.

⁸ Грушевський М. Твори у 50-ти томах. Том 1. Серія: суспільно-політичні праці 1894 – 1907. – Львів, 2002.

⁹ Шаповал Ю., Верба І. Михайло Грушевський. – К., 2005.; Кучеренко М., Панькова С., Шевчук В. Я був їх старший син (рід Михайла Грушевського). – К., 2006; Пиріг Р. Михайло Грушевський. – К., 2007. Тельвак В., Новацький Р., Тельвак В. Біографічні нариси видатних представників європейської культури. Михайло Грушевський (1866-1934). – Opole: Politechnika Opolska, 2007.

¹⁰ Дашкевич Р. Постаті. Нариси про діячів історії, політики, культури. – Львів, 2006. – С.358-360.

практики. Простежується еволюція його автономістсько-федералістських переконань і їх ситуативна кореляція з потребами побудови незалежної держави чи уявленнями про інтеграцію України до інших федеративних/конфедеративних спільнот. Ознаки соціалістичності його світогляду проявилися у вірі в перемогу соціальної революції, праці над капіталом тощо.

Такі свідомісні установки й склали після поразки Української революції 1917-1921 років ідейно-політичні підстави його компромісу з радянською владою та повернення до СРСР. Виявлені архівні документи дають можливість переконливо спростувати старі оцінки рееміграції М. Грушевського як «походу в Каносу», «зраду ідейних принципів» тощо. Усім своїм підрадянським життям він довів щире бажання служити українському народові єдиним засобом, який у нього залишався – науково-культурною працею. М. Грушевський заплатив непромірно високу, жертвовну ціну за свій компроміс з більшовиками. У таборах ГУЛАГу загинули донька Катерина, брат Олександр, племінник Сергій.

Саме шляхом наукових дискусій, виявлення нового джерельного матеріалу, глибокого осмислення ролі М. Грушевського процес його повернення в Україну вступив у чергову фазу, якій властиві більш об'єктивні, виважені й аргументовані оцінки. На наш погляд, вони й є нині основним інструментом утвердження збалансованого образу М. Грушевського у свідомості сучасних українців.

Загальноукраїнські соціологічні дослідження про ставлення до відомих українських діячів дають загалом позитивну оцінку М. Грушевському. За даними Інституту політики 2002 р., з понад 4,6 тис. респондентів на запитання: «Як Ви оцінюєте М. Грушевського?» 53 % відповіли схвально. Як і варто було очікувати, виявилися суттєві регіональні відмінності. Захід: позитивно – 85%, негативно – 5%, не визначилися – 8%, не знають такого – 2%. У Криму і Донбасі відповідно: позитивно – 23% і 28%, негативно – 14% і 9%, не визначилися – 25% і 30%, не знають такого – 38% і 33 %. Цікавими є й дані по Києву. Якщо відсоток позитивних відповідей близький до середнього – 55%, то негативних – 4%, тобто найнижчий, а от тих, хто утруднився з відповідаю, аж 34 % – найвищий.

За даними всеукраїнського опитування, проведеного у січні 2008 р., громадський рейтинг «Великих українців» дав такі результати: М. Грушевський увійшов до першої десятки номінантів, посівши шосте місце після Шевченка, Лесі Українки, Хмельницького, Франка та Гоголя. А в розділі державні і політичні діячі – друге місце після Хмельницького.

У вересні 2010 р. організація «Українське демократичне коло» провела дослідження, за результатами якого позитивне ставлення до

М. Грушевського склало 68,4%. Тобто зросло на 15 % проти 2002 р. Негативно оцінювали 6,7 %, не знають його – 14 %.

Проводяться й інтернетопитування. Навряд чи їх можна вважати досить репрезентативними. Проте вияв певного сегменту громадської думки вони відбивають, насамперед аудиторії комп'ютеризованої, переважно середньої та молодшої генерацій, а відтак більш інформованих. Наприклад, сайт «Обозреватель» провів рейтингове голосування щодо популярності 12 найвидатніших, на його думку, історичних діячів України: Ольга, Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Володимир Мономах, Петро Сагайдачний, Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, Тарас Шевченко, Леся Українка, Михайло Грушевський, Симон Петлюра, Степан Бандера. За результатами голосування близько 2,3 тис. осіб на першому місці Т. Шевченко, далі – давньоруські князі, потім Б. Хмельницький та І. Мазепа. А замикають список найближчі до сучасності постаті: Л. Українка, М. Грушевський, С. Бандера – 9-11 місця, причому всі троє набрали однакову суму балів. Останнє місце у С. Петлюри.

Сприйняття постаті М. Грушевського динамічно змінюється разом із світоглядною трансформацією суспільства і адекватно йому, є стратифікованим як у соціальному, так й політичному вимірі. Сьогодні найвиразніше усвідомлюються дві іпостасі складної і багатогранної постаті М. Грушевського – ученого і громадсько-політичного діяча. Не вповні осягненими залишаються його духовний світ, морально-етичні принципи, особистісні людські якості.

Розмаїтий український політикум демонструє досить широкий, але не завжди чіткий спектр виявів щодо М. Грушевського. Право- і ліворадикальні сегменти налаштовані критично. Перші за «демосоціалістичне недосамостійництво», другі – традиційно зараховують його до антикомуністичного табору. Націонал-демократичне середовище, яке свого часу спричинилося до ідеалізації М. Грушевського, нині адекватно реагує на його «приземлення». Тоненький прошарок ліберал-консерваторів – протиставляє гетьманові П. Скоропадському.

Політика державної підтримки постаті М. Грушевського останнім часом змінилася на суттєве розширення кола визначних фігур української історії, особливо національного державотворення. Такий підхід є цілком вмотивованим, оскільки слугує формуванню історичної пам'яті, адекватної складним і поліваріантним подіям нашої минувшини, зв'язі чи нищості її головних дійових осіб.

Поза сумнівом, Михайло Грушевський має всі підстави залишитися у пам'яті нащадків видатним ученим, автором фундаментальної «Історії України-Руси», вмілим організатором дослідницької праці, творцем наукової школи українських істориків. Гідно варто поцінувати його внесок в

українське національне відродження та державотворення, відзначаючи як сильні риси ідеолога, так й слабкості практичного політика.

У 1925 р. з нагоди сорокаріччя від дня смерті Миколи Костомарова М. Грушевський пише: «Розуміється, не утворення, не вироблення іконного лику мусить бути завданням, а вірне, історичне пізнання дійсної, живої, реальної одиниці, що відбивала в собі свою епоху і вплинула на її розвій»¹¹. Цей постулат цілком може бути застосованим й до самого Грушевського, а для сучасних дослідників залишається важливою умовою об'єктивної персоналізації українського історичного процесу.

Bibliography:

1. Білокінь С. Михайло Грушевський // Літературна Україна. – 1988. – 21 липня.
2. Боряк Г. Повернути народові наукову спадщину М.С. Грушевського // Літературна Україна. – 1989. – 16 березня.
3. Гирич І. Документи академіка М.С. Грушевського у фонді 1235 ЦДІА УРСР у Києві // Архіви України. – 1989. – №4.
4. Грицак Я. Страсті за націоналізмом. Історичні есеї. – К.: Критика, 2004.
5. Грушевський М. Костомаров і новітня Україна // Україна. – 1925. – №3.
6. Грушевський М. Твори у 50-ти томах. Том 1. Серія: суспільно-політичні праці 1894 – 1907. – Львів, 2002.
7. Грушевський М.С. Історія України–Руси: в 11 т., 12 кн. / Редкол.: П.С.Сохань (голова), В.А.Смолій (заст.), Г.В.Боряк (відп. секр.) та ін. – Т.1. – К.: Наукова думка, 1991.
8. Грушевський М.С. Спомини // Київ. – 1988. – №№ 9–12; 1989. – №№8–11; 1992. – №№ 2–3.
9. Дашкевич Р. Постаті. Нариси про діячів історії, політики, культури. – Львів, 2006.
10. Дашкевич Я. Михайло Грушевський як особа і особистість: Передмова // Листи Михайла Грушевського до Кирила Студинського (1894–1932 рр.). – Львів; Нью-Йорк, 1998.
11. Дашкевич Я. Хто такий Михайло Грушевський? // Україна. Наука і культура. – К., 1989. – Вип. 23. – С. 192–20.
12. Кучеренко М., Панькова С., Шевчук В. Я був їх старший син (рід Михайла Грушевського). – К., 2006.
13. Пиріг Р. Михайло Грушевський. – К.: ТОВ «Атлант ЮЕМСі», 2007. – 63 с.
14. Пиріг Р. Невідомий лист М. Грушевського // Літературна Україна. – 1989. – 28 вересня.

¹¹ Грушевський М. Костомаров і новітня Україна // Україна. – 1925. – № 3. – С. 20.

15. Тельвак В., Новацький Р., Тельвак В. Біографічні нариси видатних представників європейської культури. Михайло Грушевський (1866-1934). – Ополе: Politechnika Opolska, 2007.

16. Шаповал Ю., Верба І. Михайло Грушевський. – К., 2005;

17. Шевченко Ф. Чому Михайло Грушевський повернувся на Радянську Україну? // Укр. іст. журнал. – 1966. – №11. – С.13–30.

Ruslan Pyrih

**Mykhailo Hrushevsky: Transformation of Public Perception of
Historical Figures**

Abstract

The paper considers the problem of the long and complicated process of modern Ukrainian society's overcoming of the prejudice, which was formed by the communist ideology, to the outstanding scholar, state and public figure M. Hrushevsky. The article shows the immanent need of comprehension his immense artistic heritage, his contribution to the creation of a national state, the first in the 20th century, mastering a lesson based on the achievements and failures of this historical figure.

Key words: Hrushevsky, return to Ukraine, artistic heritage, scientific school, perpetuating the memory

Наші автори

Бундак Олена Анатоліївна, кандидат історичних наук, доцент, заступник директора з наукової роботи Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»

Владига Ольга Миколаївна, кандидат історичних наук, викладач історії Львівського вищого професійного училища комп'ютерних технологій та будівництва (м. Львів)

Ващенко Володимир Володимирович, доктор історичних наук, професор Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара (м. Дніпро)

Гирич Ігор Борисович, доктор історичних наук, завідувач відділу джерел з історії України XIX – початку XX ст., зав. сектора грушевськознавства Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України

Гоцуляк Віктор Володимирович, доктор історичних наук, професор кафедри археології та спеціальних галузей історичних дисциплін Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького

Демуз Інна Олександрівна, доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри документознавства ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Журавльов Святослав Андрійович, кандидат історичних наук, вчитель історії Харківської ЗОШ № 126

Ковалевська Ольга Олегівна, доктор історичних наук, старший науковий співробітник відділу української історіографії Інституту історії України НАН України

Корновенко Сергій Валерійович, доктор історичних наук, професор, проректор з наукової, інноваційної та міжнародної діяльності Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького

Куций Іван Петрович, кандидат історичних наук, доцент, докторант кафедри історії України Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького

Крот Володимир Олександрович, кандидат історичних наук, доцент Кременчуцького національного університету ім. М. Остроградського

Масненко Віталій Васильович, доктор історичних наук, професор, в.о. завідувача кафедри історії України Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького

Педич Василь Пилипович, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та політології Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Пиріг Руслан Якович, доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник Інституту історії України НАН України

Савчук Інна Іванівна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Історико-меморіального музею М. Грушевського у м. Києві

Стемнік Анджей, доктор габлітований, професор Університету Марії Кюрі-Склодовської (м. Люблін, Польща)

Тельвак Віталій Васильович, доктор історичних наук, професор кафедри давньої історії України та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка

Удод Олександр Андрійович, доктор історичних наук, професор, чл.-кор. НАПН України, завідувач відділу української історіографії Інституту історії України НАН України

Чабан Анатолій Юзєфович, доктор історичних наук, професор кафедри археології та спеціальних галузей історичних дисциплін Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького

Яковлев Юрій Олегович, аспірант кафедри історії України Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника (м. Івано-Франківськ)

Наукове видання

Symposium historiographicum Czercasiensium

— Том I —

Присвячений 150-річчю
від дня народження
Михайла Грушевського.

Збірник наукових праць

Науковий редактор
Віталій Масненко

Здано до набору 15.12.2016. Підп. до друку 22.12.2016.
Формат 60x84/16. Папір книжковий. Гарнітура Times.
Ум. др.арк 20,65. Наклад 300 прим.

Виготовлено ФОП Гордієнко Є.І.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників і
розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 4518 від 04.04.2013 р.

Україна, 18000, м. Черкаси
тел./факс: (0472) 56-56-12, (067) 444-28-94
e-mail: book.druk@gmail.com

Це видання надруковано на папері
із деревини відповідної нормам
екологічного лісовикористання